

DØRE OG PORTE

FAGLIGE RETNINGSLINJER FOR BYGGESAGER OM
RESTAURERING OG UDSKIFTNING AF DØRE OG PORTE

INDHOLD

INTRODUKTION	3
SLOTS- OG KULTURSTYRELSENS PRAKSIS	4
Praksis	4
Støttemuligheder	5
ANSØGNINGENS INDHOLD	6
Fuldmagt	6
Budgetskema	6
SAGSBEHANDLINGEN	8
FAGLIG BAGGRUNDSVIDEN	10
Døren og portens betydning	10
Dør- og porttyper	10
Døren og portens opbygning og betegnelser	12
Datering af døre og porte	14
Restaurering af døre og porte	15
Udskiftning af døre og porte	17
Farvesætning og malerbehandling	17
Nyfremstillede døre og porte	17
Energioptimering af yderdøre og porte	19
PRINCIPIELLE AFGØRELSE OG UDTALELSER	20
EKSEMPLER PÅ BETINGELSER	21
KILDER	23
LÆSEVEJLEDNING	24

Udgivet af

Slots- og Kulturstyrelsen, Center for Kulturarv, Fredede Bygninger

Redaktion

Lisa Marie Gerdes, Luna Dyre, Eva Sievert Asmussen, Slots- og Kulturstyrelsen

Tegninger

Rasmus Wieleman, Tegnestuen W

Forsidebillede

Slots- og Kulturstyrelsen

Publiceret december 2020

ISBN: 978-87-93942-13-4 (pdf)

EAN: 9788793942134

1

INTRODUKTION

Slots- og Kulturstyrelsens bygningsfredningsmyndighed har udarbejdet en række faglige retningslinjer for behandling af byggesager på de fredede bygninger i Danmark.

I retningslinjerne har vi nedskrevet vores praksis for at sikre en ensartet og gennemsigtig forvaltning.

Vi har udarbejdet de faglige retningslinjer som et værktøj til sagsbehandling for styrelsens medarbejdere.

De faglige retningslinjer henvender sig endvidere til fagfolk, myndigheder, ejere og andre særligt interesserede.

HER KAN DU LÆSE MERE

Læsevejledning til de faglige retningslinjer findes bagerst i dokumentet.

Mere information om bygningsbevaring og restaurering kan findes i Slots- og Kulturstyrelsens informationsblade om restaurering og bygningsbevaring.

De faglige retningslinjer for behandling af sager om ind- og udvendige døre og porte kan desuden med fordel læses i sammenhæng med de faglige retningslinjer vedrørende farveundersøgelser, udbedring af råd-, svampe- og insektskader samt brandsikring.

HENVISNING

Find bygningsfredningsloven på retsinformation.dk

Find Slots- og Kulturstyrelsens informationsblade på slks.dk

Find flere faglige retningslinjer på slks.dk

- Farveundersøgelser
- Råd-, svampe- og insektskader
- Brandsikring

2

SLOTS- OG KULTURSTYRELSENS PRAKSIS

Slots- og Kulturstyrelsens praksis er baseret på faglig viden om arkitektur, bygningskultur, byggeteknik og kulturhistorie. Desuden kan vores praksis være bestemt af udtalelser fra Det Særlige Bygningssyn og principielle afgørelser fra Kulturministeriets departement. Endelig er vores praksis baseret på erfaringer fra fredningsgennemgangen 2010-2016.

Efter forvaltningsretten træffer vi altid afgørelse efter en konkret vurdering af den enkelte ansøgning.

PRAKSIS

Slots- og Kulturstyrelsens generelle praksis for behandling af sager om døre og porte i de fredede bygninger er følgende:

Der knytter sig ofte væsentlig arkitektonisk og kulturhistorisk værdi til en bygnings døre og porte. Derfor skal oprindelige eller senere tilkomne døre og porte, som understøtter bygningens fredningsværdier, som udgangspunkt bevares og restaureres fremfor udskiftes.

Endvidere er vi opmærksomme på, at ældre døre og porte ofte er besidder en høj materiale- og håndværksmæssig kvalitet, som i sig selv kan være væsentlig at bevare.

Udskiftning af døre

Det er vores praksis at meddele tilladelse til restaurering og udskiftning af døre og porte, hvis der er et dokumenteret behov for udskiftning, som er begrundet i dørens/portens tilstand. Ved ønske om udskiftning af oprindelige døre/porte eller andre døre/porte med høj egenværdis, skal der som udgangspunkt altid foreligge en tilstandsvurdering. Det er som udgangspunkt vores praksis at meddele tilladelse til udskiftning af en oprindelig dør/port eller andre døre/porte med høj egenverdi, hvis minimum 80% af materialet er skadet.

Nyere tilkomne døre/porte uden særlig egenverdi kan tillades udskiftet, også uden at døren er i dårlig bevaringstilstand, hvis en nye dør/port understøtter bygningens samlede udtryk. Man kan som udgangspunkt ikke forvente at få tilladelse til at udskifte eksisterende nyere døre og porte, som ikke understøtter bygningens samlede udtryk med tilsvarende nye utraditionelle døre og porte.

Det betyder, at man for eksempel ikke kan forvente at få tilladelse til at udskifte termodøre til nye termodøre, hvis den enkelte dør ikke er tilpasset bygningens fredningsværdier. Styrelsen er dog ikke afvisende over for udskiftning af døre med en lav egenverdi til isolerede døre, men udformningen

ORDFORKLARING

Egenverdi er et begreb, der bruges til at betegne den enkelte bygningsdels selvstændige arkitektoniske og kulturhistoriske værdi samt materialemæssige kvalitet.

og samlingerne skal være af høj arkitektonisk og materialemæssig kvalitet. Dette gælder dog ikke hoveddøre, der som udgangspunkt skal være udført som oprindeligt.

Formgivning af nye døre/porte

Formgivning af nye døre/porte skal som udgangspunkt være begrundet i bygningens arkitektur og materialeholdning. Det kan for eksempel betyde, at en ny dør/port skal udføres som en nøjagtig kopi af en eksisterende eller oprindelig dør/port, og at døren eller porten skal farvesættes med udgangspunkt i bygningens oprindelige farvesætning.

Opretholdelse af bygningens oprindelige rumstruktur og hierarki

Bygningens oprindelige rumstruktur skal søges opretholdt. Derfor stiller vi ofte krav til udformning og bredde af døre, da disse kan være med til at formidle bygningens oprindelige rumhierarki. Som udgangspunkt vil styrelsen være tilbageholdende med at meddele tilladelse til udskiftning af døre/porte til andre typer end den oprindelige hvad angår både udformning og antallet af fløje.

Ved ændring i bygningens brug

I særlige tilfælde hvor en traditionel løsning ikke er mulig af hensyn til bygningens brug, kan Slots- og Kulturstyrelsen meddele tilladelse til mindre skånsomme løsninger.

STØTTEMULIGHEDER

Støtte kan gives til restaurering og reetablering af oprindelige døre og porte, så længe arbejderne understøtter, opretholder, udbygger eller reetablerer fredningsværdierne. Der gives som udgangspunkt ikke støtte til energioptimering og brandsikring af døre og porte samt til udførelsen af nye branddøre og isolerede døre, hvis de er tykkere eller indeholder andre materialer end de oprindelige.

Slots- og Kulturstyrelsen har desuden mulighed for at yde støtte til farvearkæologiske undersøgelser af malingslag.

For at komme i betragtning til støtte må bygningsarbejderne ikke være igangsat.

HENVISNING

Find bygningsfredningsloven på retsinformation.dk

Læs mere om fredningsværdier i kapitlet om sagsbehandlingen under afsnittet fredningsværdier.

3

ANSØGNINGENS INDHOLD

Dette kapitel redegør for, hvad en ansøgning typisk skal indeholde, for at sagen er tilstrækkeligt oplyst og kan behandles af Slots- og Kulturstyrelsen.

Slots- og Kulturstyrelsen forholder sig til, om ansøgningsmaterialet indeholder de nødvendige oplysninger, for at vi kan træffe afgørelse i sagen. Hvis vi vurderer, at der kun mangler få oplysninger, vil vi typisk anmode om supplerende materiale. Hvis vi vurderer, at en større del af ansøgningsmaterialet mangler, giver vi typisk afslag på uoplyst grundlag. Ansøger er i de tilfælde nødt til at indsende en ny, fuldt oplyst ansøgning.

HVAD SKAL ANSØGNINGEN INDEHOLDE?

Ansøgning om	Indhold
Restaurering af dør/port	- Tilstandsrapport (tekst og fotografier) - Redegørelse for farvesætning, evt. farvearkæologisk undersøgelse
Udskiftning af dør/port med høj egenverdi	- Tilstandsrapport (tekst og fotografier) - Opmålingstegninger af eksisterende dør i mål 1:10 og 1:1 - Tegningsmateriale af nye profiler i mål 1:1 - Redegørelse for ønsket farvesætning, evt. farvearkæologisk undersøgelse
Udskiftning af nyere dør/port uden særlig egenverdi	- Redegørelse for oprindelige forhold - Redegørelse for eksisterende forhold

FULDMAGT

Hvis ansøgeren ikke er ejer af bygningen jf. Tingbogen, skal der vedlægges en gyldig fuldmagt fra bygningens ejer.

Ved fredede bygninger, der er opdelt i ejerlejligheder betyder det, at der skal foreligge en fuldmagt fra ejerforeningen.

Det skal fremgå af fuldmagten, hvem der udsteder fuldmagten, og hvem fuldmagten er udstedt til. Fuldmagten skal være dateret. Det skal klart fremgå, hvilke bygningsarbejder, fuldmagten gælder.

Fuldmagten skal være udstedt til den person eller virksomhed, der søger om tilladelse til at udføre bygningsarbejder på den fredede bygning.

BUDGETSKEMA

Man ansøger om tilskud ved at vedlægge et udfyldt budgetskema til ansøgningen.

HENVISNING

Find Slots- og
Kulturstyrelsens
budgetskema på slks.dk

Budgetskemaet skal indeholde stamoplysninger om den fredede bygning samt oplysninger om bygningens ejer. Budgetskemaet skal også indeholde oplysninger og prisoverslag over de forventede omkostninger ved bygningsarbejderne. Ofte vil der forekomme bygningsarbejder, som ikke er støtteberettigede, og det er derfor vigtigt at opliste de forskellige udgifter separat.

4

SAGSBEHANDLINGEN

Dette kapitel beskriver en række parametre, som Slots- og Kulturstyrelsen vurderer og opvejer for at træffe en afgørelse i den enkelte sag.

FREDNINGSVÆRDIER OG SIGNIFIKANS

I behandlingen af byggesager, foretager Slots- og Kulturstyrelsen først en vurdering af bygningens bærende fredningsværdier og en vurdering af bygningens signifikans.

Bærende fredningsværdier

Vi vurderer, om de ansøgte arbejder understøtter og opretholder bygningens bærende fredningsværdier.

Der kan f.eks. knytte sig bærende fredningsværdier til døre og portes udformning, profilering, materialeholdning, farvesætning, tilstedeværelse/fravær og deres placering i facaden og i det indre.

FREDNINGSVÆRDIER KORT FORTALT

De bærende fredningsværdier er summen af en bygnings arkitektoniske, kulturhistoriske og miljømæssige værdier. De bærende fredningsværdier udgør bygningens særlige og umistelige værdier. De bærende fredningsværdier skal være synlige og håndgribelige bygningselementer.

Signifikans

Herudover vurderer Slots- og Kulturstyrelsen bygningens signifikans. Generelt vil en høj signifikans medføre en forholdsvist restriktiv forvaltning. Bygninger med en lav signifikans vil typisk medføre en mindre restriktiv forvaltning.

Vurderingen af bygningens signifikans sker på baggrund af en vurdering af:

- Bygningens autenticitet
 - Bygningens integritet
-

SIGNIFIKANS KORT FORTALT

Signifikans er et udtryk for bygningens betydning set i forhold til andre fredede bygninger af samme type. Signifikans vurderes ud fra sjældenhed, kvalitet og bevaringstilstand.

DØREN ELLER PORTENS TILSTAND

Slots- og Kulturstyrelsen vurderer, om der foreligger et dokumenteret behov for restaurering eller udskiftning af døre og porte. Forud for en restaurering eller eventuel udskiftning bør de enkelte døre og portes tilstand derfor være registreret, og dokumenteret via fotografier og tegninger. Denne registrering

ORDFORKLARING

Autenticitet er et udtryk for bygningens ægthed. Både oprindelige og senere tilkomne bygningsdele indgår i vurderingen af bygningens autenticitet.

Integritet er et udtryk for, hvor helstøbt bygningen fremstår i sig selv og i forhold til omgivelserne.

indgår i styrelsens vurdering af skadernes omfang og den nødvendige behandling.

Unødigt restaurering eller udskiftning vil kunne medføre, at væsentlige arkitektoniske detaljer går tabt.

FORMGIVNING AF EN NY DØR ELLER PORT

Slots- og Kulturstyrelsen foretager en konkret vurdering af formgivningen af forslaget til den nye dør eller port. Vurderingen foretages på baggrund af en afvejning af bygningens udtryk, dørens/portens placering, og udformningen af den nye dør/port. Både bygningens oprindelige og eksisterende udtryk kan være vigtige at opretholde.

Eksisterende døre og porte kan sammen med gamle tegninger, malerier og fotografier bidrage til vurderingen af udformningen af en ny dør eller port. Hvis sådanne informationer ikke er tilgængelige, kan opførelsestidspunktet, bygningens arkitektur og den lokale byggeskik inspirere til den konkrete formgivning.

I tilfælde, hvor der foreslås en helt ny formgivning af en ny dør eller port, vurderer styrelsen, om den nye dør/port underlægger sig bygningens udtryk, hierarki, orden og materialitet.

PLACERING

Vi ser desuden på, om dørens eller portens placering understøtter bygningen oprindelige rumstruktur og rumhierarki.

Det er ikke en selvfølge, at alle indre døre har den samme udformning, da der ofte er hierarki mellem rummene, hvor funktionsrum som køkkener, toiletrum og bryggerser har lavere status end stuer og værelser. Detaljeringen af døren i disse rum vil typisk være simple.

FARVESÆTNING

Slots- og Kulturstyrelsen vurderer, om farvesætningen understøtter de bærende fredningsværdier. Det vurderes derfor, om farvesætningen af døre og porte er baseret på viden om bygningens historie, alder og stilmæssige udtryk.

BYGNINGENS FREMTIDIGE BRUG

Hensynet til bygningens fremtidige brug og funktion er et væsentligt parameter, som indgår i vurderingen af, hvilke bygningsarbejder der kan meddeles tilladelse til. Slots- og Kulturstyrelsen vurderer, om der er omstændigheder ved bygningens nuværende eller fremtidige brug, der nødvendiggør ændringer på døre og porte, f.eks. et eventuelt behov for energioptimering, brandsikring og adgang.

Styrelsen foretager en vurdering af, om de ønskede arbejder, der knytter sig til en fremtidig brug af bygningen, kan gennemføres under hensyntagen til bygningernes særlige karakter.

Fornyede krav i det indre til brugen af bygningens oprindelige funktion vurderes også.

5

FAGLIG BAGGRUNDSVIDEN

Formålet med dette kapitel er at introducere læseren til væsentlige dele af den faglige baggrundsviden, som ligger til grund for Slots- og Kulturstyrelsens behandling af byggesager om restaurering og udskiftning af døre og porte

Der kan i dette kapitel forekomme beskrivelser af tekniske løsninger og bygningsdele, som ofte ikke er hensigtsmæssige at anvende i de fredede bygninger. Vi har valgt at beskrive et udvalg af disse løsninger, for at give læseren forståelse for hvilke erfaringer, der ligger bag vores praksis.

Yderligere baggrundsviden kan findes i Slots- og Kulturstyrelsens informationsblade.

DØREN OG PORTENS BETYDNING

Døre og porte er vigtige elementer i en bygning, som har en stor betydning for bygningens udtryk og funktion.

Porte kan være simple og udelukkende funktionsbetingede eller dekorerede og med høj symbolsk værdi.

Hoveddøren er den bygningsdel i huset, vi først er i direkte kontakte med, når vi ankommer. Hoveddøren har traditionelt en markant placering i facaden. Dens vigtighed i bygningen understreges ved, at hoveddøren historisk har haft en fornem udformning og detaljering.

De indvendige døres udformning og placering er også vigtige i en bygning. Dels har døråbningernes placering afgørende betydning for flow og funktion i bygningen, dels er de indvendige døre ofte klare markører, som fortæller noget om bygningens type og alder.

DØR- OG PORTTYPER

De traditionelle dør- og porttyper kan som udgangspunkt inddeles i følgende hovedgrupper:

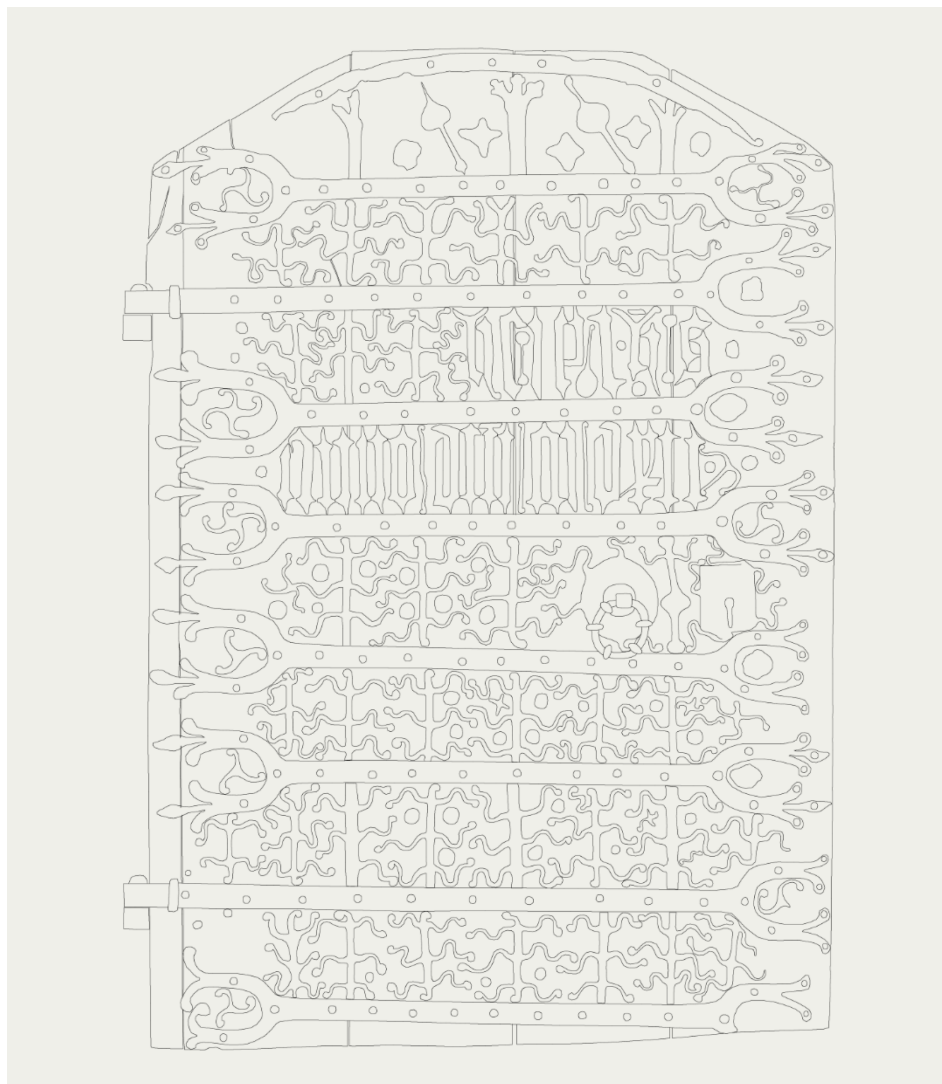
- Jernbundne døre og porte
- Simple revledøre og -porte
- Pålagte døre og -porte (f.eks. flammerede)
- Fyldingsdøre og -porte

Jernbundne døre og porte kom til Danmark i begyndelsen af sidste årtusinde. De består af lodrette planker, der er sammenholdt af jernbeslag. Disse jernbeslag kan være rigt ornamenterede. I dag finder man jernbundne døre og porte fra 1200-tallet og frem, hvor beslagene ofte er ældre og kan stamme helt tilbage fra romansk tid (1050-1240). De bevarede jernbundne døre og porte findes typisk i kirkens bygninger og i fæstningsanlæg.

ORDFORKLARING

En flammeret dør eller port er beklædt med profilerede, diagonalt anbragte brædder.

Tegning af den jernbundne dør fra 1512 i Næsbyhoved-Broby Kirke. Efter fotoforlæg af Stig Benzon.

Revledøre og -porte var den mest almindelige dør- og portkonstruktion frem til midten af 1700-tallet. En revledør består af tre eller flere lodrette planker, som holdes sammen på indersiden af revler og skråbånd.

Fra 1900 blev revledøre stort set kun anvendt som indgangsdøre til rum og bygninger med sekundære funktioner såsom lader, stalde, kældre, private gårdrum og bryggerser.

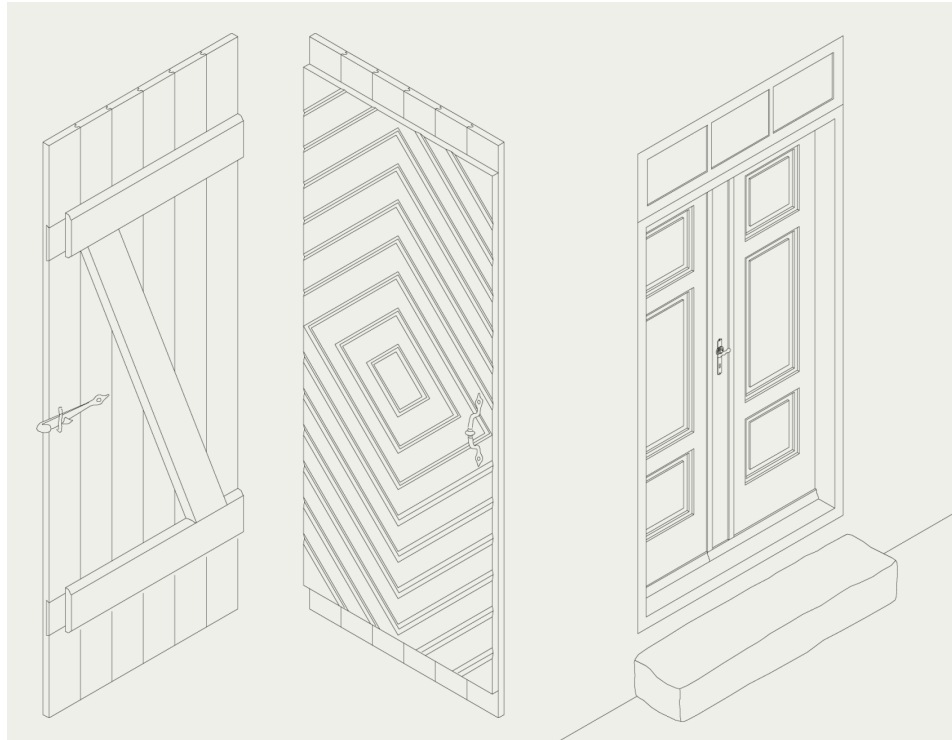
Pålagte døre og porte omfatter alle døre og porte, hvor der er påsat brædestykker eller rammer for at opnå en dekorativ effekt. En flammeret port eller dør er beklædt med skråtstillede profilerede brædder, som kan være placeret i varierede mønstre. Både revledøre og fyldingsdøre kan være flammerede.

ORDFORKLARING

Massivt træ er et udtryk for almindeligt opskåret træ.

Fyldingsdøre og -porte har siden midten af 1700-tallet og helt frem til omkring 1950 været den mest udbredte konstruktionstype. En fyldingsdør består af en ramme af massivt træ med en eller flere fyldinger. Efter midten af 1800-tallet begyndte man af og til at sætte glas i den øverste fylding.

Til venstre: Tegning af inderside og yderside af en **beklædt revledør**. Til højre: Tegning af yderside af en **to-fløjet fyldingshoveddør** med overvindue. Efter forlæg af Søren Lundqvist.

Indvendige døre er typisk udformet mere simpelt end de udvendige, tunge hoveddøre og porte. Indvendige revledøre er, ligesom det forholder sig med de udvendige revledøre, den ældste dørtype. Fyldingsdøre vandt frem som indvendige døre allerede i 1600-tallet, hvor man begyndte at placere dem i de mest betydningsfulde døråbninger. Efterhånden blev revledøre kun anvendt i mindre fine og sekundære rum som køkkener og bryggerser. Her var de almindelige helt op igennem 1800-tallet.

DØREN OG PORTENS OPBYGNING OG BETEGNELSER

Et traditionelt dør- eller portparti består af en karm, som sidder fastgjort i murværket. Karmen kan bestå af både sten og træ, men det mest udbredte er trækarme. Det nederste karmstykke kaldes tærskel eller dørtrin. Indvendigt vil der typisk være opsat gerichter omkring døråbningen.

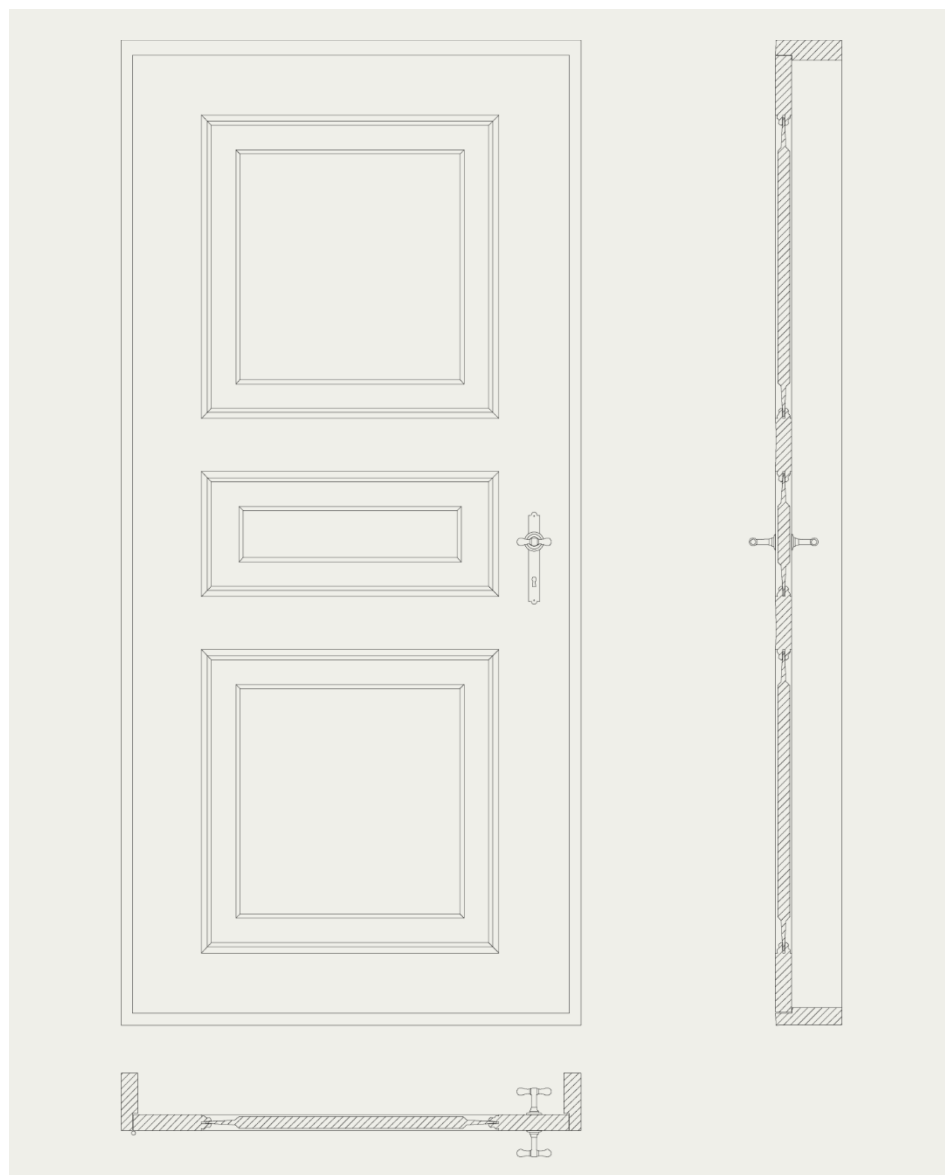
En traditionel revledør eller -port består af lodrette planker opsat på revler, der er sammenholdt med skråbånd. De lodrette planker kan være samlet med fer og not, men ældre revledøre og -porte vil typisk være dyvlet sammen. Skråbånd og revler har ofte profilerede kanter, og på nogle døre og porte kan revlerne være indgratede i plankerne.

Ved de flammerede døre er der fastsømmet en beklædning på døren.

En traditionel fyldingsdør eller -port består af en træramme, der er tappet sammen i hjørnerne. I rammen kan være indsat en eller flere tvær- og/eller lodramstykker, og mellem disse ramstykker sidder fyldingerne fastgjort i en not. Fyldingerne kan udført som glatte træplader eller have en fremstående midte, kaldet et spejl.

ORDFORKLARING

Et gericht er det profilerede stykke træ, som sidder rundt om døren og skjuler åbningen mellem karm og væg.

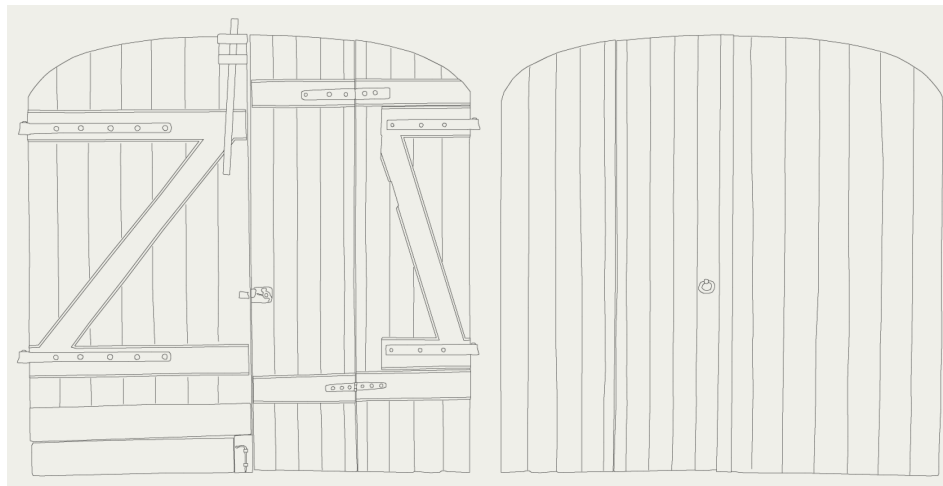

Principsnit gennem en
indvendig massiv
fyldingsdør.

Revledøre og –porte kan være udformet som halvdøre eller –porte, hvor den øverste del kan åbnes for sig. Både revledøre og fyldningsdøre kan bestå af flere fløje. Den gående fløj i en fløjdør eller –port er forsynet med en lodret slagliste. For at lette brugen af en tung port, vil der i nogle tilfælde være indsat en dør midt i porten eller i den ene portfløj.

Beslåningen på døre består af dørhængsler, greb og låsetøj. Traditionelt er hængsler udført som stabler, hollandske indstukne hængsler eller hamborghængsler. Både på døre og porte er det traditionelle antal af hængsler to per fløj. Grebet kan være omsluttet af et langskilt med nøglehul eller en fatning og et separat nøglehul. Låsetøjet kan have form af både et klinkefald, en indvendig lås eller en indstukken lås. Fløjdøre er forsynet med skudrigler eller kantrigler for at fastholde den stående fløj.

Porte, der er større og derfor tungere end døre, har typisk særlige beslag, der er større end beslagene på døre. Hængslerne er typisk udformet som lange båndhængsler med tilhørende solide portstabler. Tofløjede porte er forsynet med porttrigler, der holder den stående fløj fast i sin position. Der kan benyttes samme låsetøj i en port som i en dør, men oftest benyttes et klinkefald. Den helt simple form for lås er en tværbom på indersiden.

Tegning af en **revleport** med indbygget dør, forside og bagside.

ORDFORKLARING

Stilperioder er tidsperioder i arkitekturhistorien, der kan samles under den samme stil.

Arkitekturen kan inddeles i en følgende overordnede stilperioder:

Romansk stil (1000-1150)

Gotikken (1150-1525)

Renæssancen (1500-1650)

Barokken (1660-1760)

Rokokostilen (1740-1770)

Klassicisme (1760-1850)

Historicisme (1850-1900)

Nationalromantikken (1890-1910)

Nyklassicismen (1915-1930)

Modernismen (1920-1970)

Funktionalismen (1925-1945)

Postmodernismen (1975-1995)

DATERING AF DØRE OG PORTE

Det er ofte muligt at datere døre og porte ud fra en række særlige, tidstypiske kendetegn. Ældre døre afspejler næsten altid periodens fremherskende stilart i profilering, gerichter, antal fyldinger, greb, m.v.

Døre og porte kan ofte afsløre, hvornår en bygning er bygget om. Det er i den forbindelse relevant at være opmærksom på, at dørens både kan være et udtryk for dens oprindelige udtryk og for senere ombygninger.

Frem til midten af 1900-tallet blev døre og porte typisk udformet med udskæringer, udarbejdelse af profiler, bemalinger og udformningen af dørgreb og beslag som selvstændige arkitektoniske værker.

Særtræk fra forskellige stilperioder

Det er ikke muligt at trække præcise skillelinjer mellem de forskellige stilperioder, men det er alligevel muligt at identificere helt klare, særlige træk til de enkelte stilperioder.

Som eksempel kan nævnes barokkens døre, som ofte er nemme at genkende. Barokkens døre karakteriseres ved ofte kun at have én fylding. Disse enfyldingsdøre fra perioden kaldes også præstebordsdøre. Grebene er ofte nærmest æggeformede eller let s-formede. Dørene har ofte store kasselåse, der er nedfældet i døren med en jernplade i tilsvarende større på modsat side af døren. Gerichterne er typisk brede og nogle gange med mange profileringer. Døre fra senbarokken har ofte gerichter, hvor hjørnerne er markerede med fremspring. Disse kaldes øregerichter.

Rokokoens døre har ofte to fyldinger, og den nederste fylding kan være lavere end den øverste og tilpasset højden på rummets brystningspaneler. I rokokoens blev indstukne låse med greb og låseskilte i messing udbredt. Låseskiltene var

ofte asymmetriske og grebene æggeformede. Dørene var typisk ens på begge sider, modsat barokkens døre, som kunne være forskellige på de to sider. Gerichterne på rokoens døre er typisk brede og har to-tre profileringsafsnit.

Klassicismen i Danmark kan opdeles i tre perioder. Louis Seize-stilen, den græsk inspirerede klassicisme (som f.eks. C.H. Harsdorff var foregangsmand for) og den romersk inspirerede klassicisme (som f.eks. associeres med C.F. Hansens bygninger). Døre fra de stilperioder har særlige, identificerbare træk. Den tidligere klassicismes fyldingsdøre har ofte kannelerede spejle og udskårne ornamenter, ofte i form af plantemotiver, kan forekomme på fyldingerne. Senere klassicistiske døre har ofte flere, kvadratiske fyldinger. Dørene var typisk ens på begge sider.

Datering ud fra dørtype

En vurdering af dørtypen kan give et præj om en grov datering af en yderdør:

- Revledør (frem til 1750)
- Fyldingsdør (1750-1850)
- Flammet revledør (slut 1800)
- Fyldingsdør med glas (1850-1950)

Ved indvendige døre bliver man nødt til at holde dørens type op mod dens placering, da både fyldingsdøre og revledøre er almindelige i samme perioder.

Datering ud fra profilering

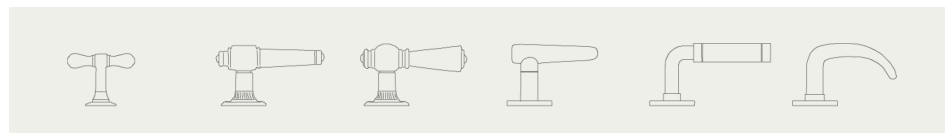
Profileringen på døre og porte kan vidne om dørens alder, fordi forskellige profileringer har været på mode gennem tiden. Det er i den forbindelse vigtigt at være opmærksomme på, at nye tendenser ofte har spredt sig fra København og ud i landet, hvorfor døre og porte fra den samme periode kan altså have forskelligt udformede profiler alt efter, hvor i landet, de er.

Datering ud fra beslåning

Greb, låse og anden beslåning kan vidne om alderen på døre og porte. Et s-formede eller æggeformede messinggreb greb kan være fra barokken eller rokokkoens mens et kryds- eller krykgreb kan være fra klassicismen.

Frem til ca. 1870 bliver de fleste beslag til både yderdøre og indvendige døre fremstillet af messing, hvor dørgreb af træ, horn og bakelit tager over og bliver næsten enerådende på indvendige døre, mens messing fortsætter med at være dominerende på yderdøre. Fra funktionalismens gennembrud i 1930'erne ændres formen af greb på indvendige døre fra at være udformet som enten spids eller knebel til at have en Zeppelin-, bøjle- eller kupéfacon.

Tegninger af dørgreb, hhv. t-greb, spidsgreb, knebelgreb, zeppelengreb, bøjlegreb og kupé greb.

RESTAURERING AF DØRE OG PORTE

Gamle døre og porte er ofte udført i en høj materialemæssig kvalitet, både hvad angår tømmeret og beslåning, og kan med den rette vedligeholdelse holde i flere hundrede år.

Afrensning af traditionelt fremstillede døre og porte

Ved restaurering af døre og porte afrenses de yderliggende, løse malingslag. Både varmluftpistol, mikrobølger, flammeafbrænder, andet el-værktøj og afsyring slider unødigt hårdt på træet, og brugen af el-værktøj har tendens til at afslibe de præcise profileringer. En våd, kold og partiel manuel afrensning er mere nænsom og bevarer de historiske malingslag i et vist omfang.

Partiel udskiftning af en traditionelt fremstillet dør eller port

Gamle døre og porte er ofte fremstillet af nøje udvalgt spejlskåret og tætåret kernetræ med højt harpiksindhold, hvilket gør det hårdt, meget lidt vandsugende og modstandsdygtigt over for råd og svamp. Det kan være svært at skaffe tætåret kernetræ med samme kvalitet og materialeegenskaber i dag. Ved kun at udskifte de forvitrede eller rådskadede dele af en dør eller port, kan man bevare mest muligt af det oprindelige materiale og derved bevare de gode tekniske egenskaber ved det gamle kvalitetstræ.

ORDFORKLARING

Ved udlusning udskiftes et mindre stykke beskadiget træ med et nyt stykke træ, der er nøjagtigt tilpasset. Ved skarring udskiftes typisk større stykker beskadiget træ med et nyt stykke træ, der sammenføjes (skarres) med det øvrige træværk.

Ved skader i tømmeret, som råd eller svamp, kan den skadede del udskiftes ved enten udlusning eller skarring alt efter skadens omfang. Hvis der forekommer store skader på flammerede døre, kan det være nødvendigt at nummerere beklædningen og tage den af, før de skadede dele udskiftes. Ved store skader på fyldingsdøre kan det være nødvendigt at skille døren ad for at istandsætte de skadede dele. For bedst muligt at bevare dørens eller portens oprindelige udformning og materialekvaliteter skal man benytte samme træsort med nøjagtig samme profil som den udskiftede del.

Restaurering af beslag og greb

Beslag og greb kan ofte genanvendes ved en restaurering. Hvis beslagene er rustne men stadig har en vis godstykkelse, kan rusten slibes af, og det afrensede beslag grundes med linoliefernis. Er beslagene rustet helt væk, kan de erstattes af nyfremstillede beslag, udført som en nøjagtig kopi af de oprindelige. Hvis døren eller porten er sunket i forhold til karmen på grund af slidte beslag, kan den hæves ved at sætte messingringe på fangtappen. Indvendige beslag er sjældent rustne men kan have meget tykke malingslag, som kan renses af ved iblødlægning i kautisk soda. Revnede greb kan skiftes med greb af samme materiale og udformning, og løse greb kan strammes op ved at flytte den lille split, der holder greb og den firkantede tværpal sammen.

Genanvendelse af glas

Man har gennem tiden anvendt forskellige metoder til fremstilling af glas. En ældre dør eller port vil typisk være udført med kronglas, cylinderglas eller trukket glas, hvilket betyder, at glassets overflade fremstår let bølgende eller stribet. Bølgerne i glasset har den kvalitet, at de bryder refleksionen af lyset modsat et nyt, glat glas. Ældre glas er fremstillet manuelt og kan være bekostelige at fremskaffe. Derfor skal man forsøge at genanvende det gamle glas.

Stopning og fugning omkring en traditionelt fremstillet dør eller port

Traditionelt lukkes mellemrummet mellem dør eller port og murværk ved, at man stopper med tjæret værk, der hindrer svampevækst og fuger med kalkmørtel iblandet fæhår. Disse materialer er diffusionsåbne og tillader fugt at passere.

ORDFORKLARING

Fæhår er rensede hår fra kreaturer.

UDSKIFTNING AF DØRE OG PORTE

I sjældne tilfælde kan en oprindelig dør eller port være i så dårlig stand, at man kan blive nødsaget til at udskifte hele døren eller porten. For at opretholde bygningens særlige karakter, kan nye dør eller og port udføres som nøjagtige kopier af de oprindelige hvad angår dimensioner, materialitet, profilering og bemaling.

Hvis alene dør- eller portfløjen skal fornyes, skal man være opmærksom på at tilpasse fløjen til eventuelle skævheder i den eksisterende karm. Hvis hele døren eller porten skal udskiftes, skal man forholde sig til, om det er mest rigtigt at genskabe de eksisterende skævheder, således at den nye dør eller port er tilpasset bygningens sætninger og skævheder, eller at udforme den nye dør eller port i en mere oprettet form.

Selvom døre og porte af god kvalitet kan holde i mange hundrede år med den rette vedligeholdelse, er en del døre og porte blevet udskiftet gennem tiden. De nye døre og porte kan have en udformning, der ikke lever op til bygningens oprindelige arkitektoniske udtryk og materialemæssige kvaliteter.

FARVESÆTNING OG MALERBEHANDLING

Farvesætningen af døre og porte har en særlig betydning for bygningens udtryk og kan fortælle noget om den periode, døren eller porten stammer fra. Farvesætning af døre og porte skal derfor være baseret på viden om bygningens historie, alder og stilmæssige udtryk for at understøtte bygningens udtryk.

Man kan som led i denne afdækning af bygningens oprindelige og løbende farvesætning få foretaget en farvearkæologisk undersøgelse af malingslagene. Er en farvearkæologisk undersøgelse ikke mulig, må farvesætningen basere sig på andre informationskilder. Disse kan omfatte viden om bestemte stilperioders farvesætning, men også viden om egnsspecifikke byggeskikke og farvesætninger kan begrunde brugen af en bestemt farve.

De fleste ældre døre og porte er malet med linoliemaling. Denne malingstype har gode egenskaber til beskyttelse af træværket og sikrer dermed døren eller porten en lang levetid. Vand kan skabe råd i træet, mens sollys og ilt kan udtørre og nedbryde træet. Linoliemaling holder både vand, sollys og ilt væk fra træet, samtidig med at den tilfører træet olie.

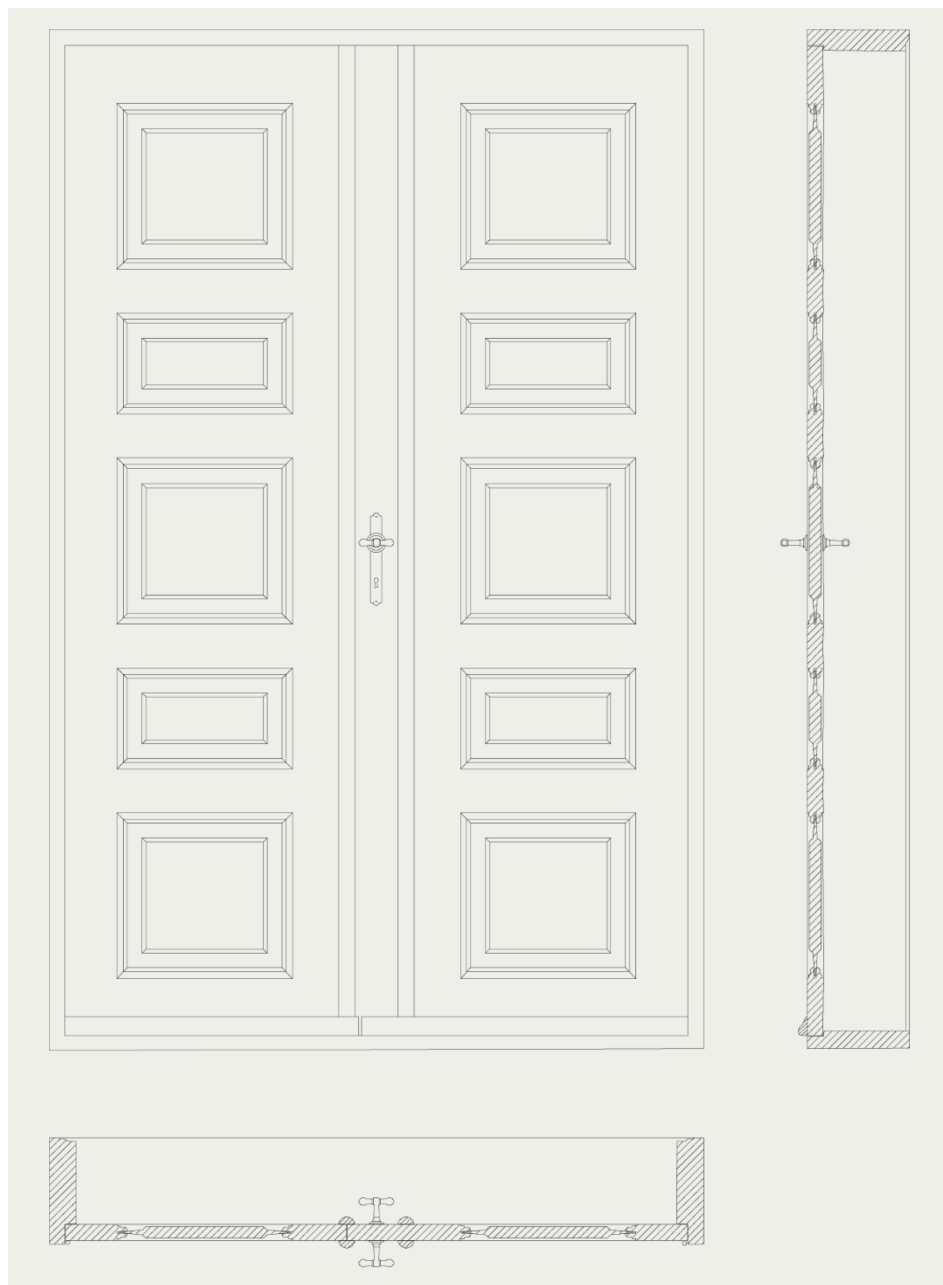
NYFREMSTILLEDE DØRE OG PORTE

Udformningen af en ny fabriksfremstillet dør eller port fremstår ofte visuelt usammenhængende i en traditionel bygning. Man kan ved disse døre og porte opleve, at dørens tykkelse, udformningen på profiler, beslåning og fyldinger sjældent svarer til den dør eller port, der erstattes. I nogle tilfælde vil fyldinger ikke være samlet traditionelt med en not i rammen, men i stedet være samlet med udvendige lister, hvorved både de æstetiske og stabiliserende kvaliteter går tabt.

En standarddør eller port har ofte affasede kanter, hvilket skaber et lille mellemrum i samlingerne, hvorimod en traditionel dør eller port har plane og glatte samlinger. Nyfremstillede profiler har ofte lettere afrundede kanter, der har et andet udtryk end de traditionelle rette kanter. Desuden kan nye fabriksfremstillede udvendige døre være opbygget med et dobbelt bundrammestykke eller en sparkeplade i metal. Det er heller ikke ualmindeligt

at støde på døre med tre hængsler, hvilket typisk ikke er en traditionel beslåning.

Udformningen af fyldninger og deres antal samt anvendelsen af glas i nye fabriksfremstillede døre er ofte ikke tilpasset den enkelte bygnings stil. I nyere tid har dørtyper fra f.eks. England og USA, som både er anderledes i materialitet og udformning, fundet vej til Danmark, og der kan derfor nemt opstå stilforvirring, hvis en oprindelig dør skiftes ud med en af disse typer.

Principsnit gennem en massiv to-fløjet fyldingsyerdør.

Materialitet

Traditionelt har døre været fremstillet i massivt træ. Nyfremstillede døre såsom termodøre, ikke-massive døre og formpressede døre passer som udgangspunkt

hverken form- eller materialemæssigt i en traditionel bygning med en traditionel materialeholdning.

Nyere dørtyper kan være udført i diffusionstætte materialer som aluminium, plast og stål. Dertil kan dørene være tætnede med gummilister og -fuger. Ulempen ved disse dørtyper er, at de er svære at vedligeholde, da man f.eks. ikke kan udskifte dele af døren. Dette medfører, at disse døre typisk har en kortere levetid end traditionelt fremstillede døre og derfor ikke kan bære historien om bygningen videre.

ENERGIOPTIMERING AF YDERDØRE OG PORTE

Energiforbedring af ældre døre og porte kan ske på følgende måder:

- Ved udskiftning af glas til enkeltlags energiglas
- Ved etablering af forsatsdør/-port
- Ved etablering af vindfang

Det er tekniske set muligt at energioptimere en yderdør med glas ved at udskifte med enkeltlags energiglas. Glasset i oprindelige døre og porte er dog i mange tilfælde fremstillet manuelt og dermed bekosteligt. For at bevare dette fornemme glas længst muligt, vil en udskiftning til enkeltlags energiglas næsten altid kun foretages, hvis den oprindelige dør er i så dårlig stand, at den må udskiftes, og det gamle glas ikke kan bevares.

ORDFORKLARING

Når en bygning er funktionstomt, betyder det, at det ikke længere er muligt at anvende bygningen til det, som den oprindeligt blev bygget til.

I eksempelvis funktionstømte bygninger, der er blevet indrettet med en ny funktion, kan man have brug for at energioptimere indgangspartier, der lukkes med gamle revledøre og -porte. Dette kan gøres ved at isætte en forsatsdør/-port på indersiden, da f.eks. gamle stalddøre og -porte for de flestes tilfælde åbner udad.

En energioptimering af ankomsten kan også foretages ved etableringen af et vindfang. Dette er et større indgreb i bygningens indvendige plandisponering, men kan i nogle tilfælde godt etableres uden at svække de bærende fredningsværdier væsentligt.

Isolerede hoveddøre er sjældent traditionelt udformet, da de hverken er udført i massivt træ eller i traditionelle materialer. Derfor understøtter termodøre typisk ikke de bærende fredningsværdier, der netop kan knytte sig til den traditionelle udformning og materialeholdning.

6

PRINCIPIELLE AFGØRELSE OG UDTALELSE

I dette kapitel henviser vi til principielle klageafgørelser truffet af Kulturministeriets departement og udtalelser fra Det Særlige Bygningssyn, der danner præcedens for vores generelle praksis.

AFGØRELSE FRA KLAGEINSTANS

Der findes ingen klageafgørelser truffet af Kulturministeriets departement vedrørende restaurering og udskiftning af døre og porte.

UDTALELSE FRA DET SÆRLIGE BYGNINGSSYN

Indholdet af disse faglige retningslinjer er forelagt Det Særlige Bygningssyn den 1. oktober 2020.

Der foreligger ikke generelle udtalelser om sager vedr. restaurering og udskiftning af døre og porte fra Det Særlige Bygningssyn.

7

EKSEMPLER PÅ BETINGELSER

Ifølge bygningsfredningslovens § 10, stk. 2 kan en tilladelse gøres betinget af gennemførelse af foranstaltninger, som ikke fremgår af ansøgningen. Derfor kan der i en tilladelse til bygningsarbejder være stillet betingelser, som skal opfyldes, for at tilladelsen er gældende.

Nedenstående er *eksempler* på betingelser, som *kan* forekomme i en afgørelse, hvis Slots- og Kulturstyrelsen i den konkrete sag har vurderet, at det er nødvendigt for at opretholde fredningsværdierne i den fredede bygning.

RESTAURERING AF TRÆVÆRK

- Så meget som muligt af det gamle træ skal bevares, og reparationer skal udføres med samme træsort som det eksisterende.
- Revledøre og -porte skal repareres ved udlusning.
- Ved istandsættelse af flammerede eller andre beklædte døre skal beklædningen aftages. Før aftagningen foretages en opmåling, og beklædningen nummereres, så den enkelte del kan genmonteres på sin rette plads.
- Ved udbedring af større skader på fyldingsdøre, kan det være nødvendigt at skille hele døren ad. Samlinger på gehring eller kontrakehede samlinger skal kopieres nøje, og ramtræet skal samles med hhv. dyvler eller kiler.
- Samlinger skal limes med vandfast lim.

RESTAURERING AF BESLAG OG GREB

- Alle gamle beslag skal bevares, istandsættes og genanvendes. Nye beslag skal være udført som nøje kopier af de oprindelige beslag.
- Gamle greb skal bevares, istandsættes og genanvendes. Nye greb skal fremstilles af det samme materiale udført som nøje kopier af oprindelige greb.
- Ved udskiftning af låsekasse skal denne placeres under greb.

GENANVENDELSE AF GLAS OG FUGNING

- Gammelt glas skal bevares og genanvendes.
- Glas skal fastgøres traditionelt med linoliekit.
- Omkring døre og porte skal stoppes med tjæret værk og fuges med kalkmørtel.

UDSKIFTNING AF EN DØR ELLER PORT

- De nye dør/port skal udføres som en nøjagtig kopi af den eksisterende.
- Den nye dør/port skal være fremstillet af massivt¹, tætåret kernetræ.
- Fyldinger skal udføres traditionelt med fastgørelse i not i rammestykket.
- Karme skal udformes med traditionelle sinkede- eller tapsamlinger og med geisfuss.
- Samlinger i ramtræ og karm skal udføres plane og uden fas.
- Karme skal udføres uden tilsætninger, således at de fylder hele lysningen.

- Beslåning skal i videst muligt omfang genanvendes. Defekt beslåning kan i nødvendigt omfang udskiftes med nyt, udført som nøjagtige kopier af de eksisterende.
- Dør/port skal hængsles på traditionel vis med i alt to hængsler. Hængsler skal placeres 1/6 dørhøjde fra top og bund.

MALING OG FARVESÆTNING

- Der skal udføres en farvearkæologisk undersøgelse af malingslag.
 - Træværk skal afrenses manuelt for løs maling ved skrabning og slibning til fast bund uden brug af el-værktøj. En total afrensning bør ikke foretages, da de bevarede malingslag indeholder oplysninger om tidligere tiders farver og materialer.
 - Dør/port samt hængsler skal afsluttende slutmales på stedet med pensel. Der kan dog grundes på værksted. Der skal anvendes en heldækkende linoliemaling i en farve godkendt af Slots- og Kulturstyrelsen.
-

8

KILDER

Benzon, G. (1981). Gamle danske døre. Odense: Realkredit Danmark.

Gorm Benzon. (1983). Danske bygningsudtryk. Odense: Foreningen Real Danmark.

Lundqvist, S. (2012). Reparation af døre og porte. København: Slots- og Kulturstyrelsen, Kulturministeriet.

Søndergaard, S. M. (2012). Datering af døre 1700-1950. København: Slots- og Kulturstyrelsen, Kulturministeriet.

Søren Vadstrup. (2012). Hoveddøren, bevaringsværdier og istandsættelse. Lyngby: Center for Bygningsbevaring i Raadvad.

Vadstrup, S. (2012). Dør- og portbeslag. København: Slots- og Kulturstyrelsen, Kulturministeriet.

9

LÆSEVEJLEDNING

BAGGRUND OG HENSIGT

Slots- og Kulturstyrelsen har i perioden 2018-2020 udarbejdet en række faglige retningslinjer for vores myndighedsbehandling af ansøgninger om bygningsarbejder i de fredede bygninger.

Retningslinjerne bidrager til at belyse Slots- og Kulturstyrelsens forvaltning af bygningsfredningsloven for offentligheden.

Formålet med formidlingen af de faglige retningslinjer er, at hjælpe bygningsejere og rådgivere til at fremsende en fyldestgørende ansøgning og samtidig give indsigt i styrelsens sagsbehandling.

De faglige retningslinjer er opdelt i kategorier, der omfatter forskellige bygningsdele, materialer og installationer.

INTRODUKTION TIL KATEGORISERINGEN

De faglige retningslinjer kan læses i sammenhæng med hinanden, da de fleste byggesager typisk omfatter bygningsarbejder, der berører flere forskellige emner.

Retningslinjerne kan også læses i sammenhæng med Slots- og Kulturstyrelsens informationsblade om bygningsbevaring. De enkelte faglige retningslinjer er nummererede, og disse numre svarer til nummereringen af informationsbladene.

INTRODUKTION TIL TEKSTENS INDHOLD

De faglige retningslinjer består af en række kapitler. Grå bokse i brødteksten indeholder eksempler i tegning. Farvet tekst i brødteksten indeholder korte beskrivelser af hhv. fredningsværdier og signifikans, opmærksomhedspunkter i sagsbehandlingen og eksempler på betingelser, man kan finde i en afgørelse. Informationer i marginen understøtter brødteksten, og her finder man ordforklaringer, billedtekster og henvisninger.

HENVISNING
Find Slots- og
Kulturstyrelsens
informationsblade på
slks.dk

SÅDAN LÆSES KAPITLERNE

Kapitel 1. Introduktion

Generel introduktion til de enkelte faglige retningslinjer.

Kapitel 2. Slots- og Kulturstyrelsens praksis

Beskrivelse af Slots- og Kulturstyrelsens nuværende praksis. Praksis revideres løbende på baggrund af principielle afgørelser og erfaringer samt udtalelser fra Det Særlige Bygningssyn. Endvidere indeholder kapitlet information om støttemuligheder.

Kapitel 3. Ansøgningens indhold

Beskrivelse af, hvilket materiale en ansøgning typisk skal indeholde for at sagen er tilstrækkeligt oplyst og kan behandles.

Kapitel 4. Sagsbehandlingen

Beskrivelse af en række parametre som Slots- og Kulturstyrelsen vurderer og opvejer i den enkelte sag, inden der træffes en afgørelse.

Kapitlet fungerer således som et sagsbehandlingsværktøj for styrelsens medarbejdere og som en ressource, der kan give ansøgere, ejere og rådgivere indblik i, hvad Slots- og Kulturstyrelsen vurderer og lægger vægt på i byggesagsbehandlingen.

Kapitel 5. Faglig baggrundsviden

Introduktion til læseren af væsentlige dele af den faglige baggrundsviden, som ligger til grund for Slots- og Kulturstyrelsens behandling af byggesager.

Kapitel 6. Henvisning til principielle afgørelser og udtalelser

Såfremt der foreligger principielle klageafgørelser truffet af Kulturministeriets departement eller udtalelser fra Det Særlige Bygningssyn, der danner præcedens for Slots- og Kulturstyrelsens generelle praksis, fremgår disse af kapitlet. Kapitlet opdateres løbende.

Kapitel 7. Eksempler på betingelser

Liste over eksempler på særlige udførelsesmetoder og materialevalg, som en tilladelse kan være betinget af. Eksemplerne skal ikke forstås som en facitliste, da en afgørelse altid er baseret på en konkret vurdering af den enkelte sag.

Kapitel 8. Kilder

Kildehenvisninger.

DØRE OG PORTE

Faglige retningslinjer for byggesager om restaurering og udskiftning af døre og porte

December 2020

Publikationen er udarbejdet af Fredede Bygninger, Center for Kulturarv i Slots- og Kulturstyrelsen

Kontakt: bygoplan@slks.dk